

Ten primár tam na neurologiji je tu neska inkognito (Ukazovacie zámená *ten, tam, tu* v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii na východnom Slovensku)

Martina Bodnárová, Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií,
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, tina.bodnarova@gmail.com

Kľúčové slová: dialogická komunikácia, neinštitucionálny dialóg, komunikačno-pragmatická analýza, konsituácia, kosituácia, ukazovacie zámená, východné Slovensko

Keywords: dialogic communication, non-institutional dialogue, communication and pragmatic analysis, con-situation, co-situation, demonstrative pronouns, Eastern Slovakia

Úvod

Tento príspevok uzatvára triádu štúdií o komunikačno-pragmatických aspektoch ukazovacích zámen v spontánnom neinštitucionálnom dialógu dospelých v slovenčine, konkrétne v priestore východného Slovenska. V štúdiu *Ukazovacie zámená to a toto v neinštitucionálnom dialógu dospelých na východnom Slovensku* (2013) sme z troch hľadísk – morfosyntaktického, pragmatického a z hľadiska textovej (makro)stratégie – mapovali komunikačné použitia dvoch dominantných reprezentantov subsystému demonstratív; v príspevku so sugestívnym názvom *Taka stara tam jedna taka pani išla minule s takou ťažkou cestovkou* (2012b) sme sa zasa venovali netypickým prípadom používania adjektívneho zámena *taký*. V tomto texte by sme chceli uzatvoriť (aspoň čiastočne a predbežne) problematiku používania ukazovacích zámen v dialogickej komunikácii východoslovenskej proveniencie komunikačno-pragmatickou analýzou posledných troch najfrekvencovanejších demonstratív *ten, tam* a *tu*. Materiálovou bázou nášho výskumu je – podobne ako pri predošlých dvoch prácach – korpus 73 dialógov, audionahrávok a transkriptov, autentických rozhovorov z bežného každodenného života z regiónu východného Slovenska¹. Organizujúcim činiteľom tohto značne rozrôzneného dialogického súboru a súčasne prizmou, cez ktorú k jeho analýze pristupujeme, je zasa typologizačný model², v rámci ktorého sme na pozadí piatich klasifikačných úrovní a za pomoci piatich klasifikačných kritérií (vzťah tematickej zložky k inštitucionálnej činnosti komunikantov; vzťah tematickej zložky k aktuálnej komunikačnej situácii; spôsob expanzie témy; informačný spád a komunikačná vyváženosť; tonalita) vyčlenili pätnásť „čistých“ typov dialógu (inštitucionálny, neinštitucionálny, voľný pracovný; kosituálny, konsituálny, zmiešaný; naratívny, deskriptívny, argumentačný dialóg, rozhovor-rada; rozhovor-interview, individuálny monologizovaný dialóg, kolektívny monologizovaný dialóg, rozhovor-zábava, spoločenská konverzácia), ktoré sa v reálnej komunikácii môžu vzájomne krížiť, prekrývať či navrstvovať na seba, dôsledkom čoho je vznik tzv. hybridných typov (napr. pracovný poradenský dialóg, naratívny kolektívny monologizovaný dialóg).

Už v predchádzajúcich dvoch štúdiách sme konštatovali, že demonstratíva výraznejšie charakterizujú deskriptívny, konsituálny a zmiešaný dialóg dospelých komunikantov. Predovšetkým v konsituálnom dialógu fungujú ako „indexy odkazujúci k bezprostrední situácii a gestu“ (Čmejrková, 2011) a nahrádzajú tu substantíva a široké opisné a explicitné verbálne formulácie (porov. Müllerová a kol., 1992). Po najviac preferovaných demonstratívach *to, toto, taký, ten, tu, tam* paletu ukazovacích zámen v spontánnom dialógu dospelých v priestore východného Slovenska dotvárajú sporadicky až zriedkavo sa vyskytujúce deiktiká *toten,*

tento, toľko, vtedy, tuná, preto a zámená s minimálnym zastúpením *stade, takisto, tuto, tamten, tamto, dovtedy, odvtedy, takto, takýto, stamad', odtiaľ*.

1 Komunikačno-funkčné využívanie demonstratíva *ten*

Konštantným prvkom všetkých dialógov skúmaného korpusu bez ohľadu na typ je zámeno *ten*. Jeho použitie v prívlastkovej pozícii v hovorených prejavoch češtiny analyzovala E. Schneiderová (1993). Zmieňuje sa o jeho funkcii rozlišovacej, pripomínajúcej, ukazovacej v najužšom slova zmysle, o funkcii výplnkového výrazu a naznačuje aj možnosť, že zámeno *ten* nadobúda povahu určitého člena. Na zámeno *ten* v prívlastkovej pozícii upriamil svoju pozornosť aj F. Štícha (1999). On rozlišuje deiktické, anaforické a sekundárne (expresívne a špecifické komunikatívne) funkcie lexémy *ten*. Zo značne podrobného i komplikovaného súboru pojmov a funkcií, ktoré tento autor ponúka, vyberáme predovšetkým pojmy *atributívne deiktikum, difúzna anafora, textová anafora, špecifická komunikatívna funkcia* a *expresívna funkcia*, pretože práve tie nachádzame doložené aj v našom materiáli. Na druhej strane, v materiáli sme identifikovali také použitia lexémy *ten*, ktoré do „aparátu“ F. Štíchu veľmi nezapadajú; v takom prípade siahame po iných dostupných a efektívnych pojmoch (napr. *inferenčné odkazovanie* J. Kesselovej, 2005), príp. zostávame iba pri opise daného použitia bez jeho terminologického označenia. Pritom poznamenávame, že tieto špecifické a do určitej miery problematické a otvorené javy vnímame ako odnože tých funkcií a použití, ktoré už vymedzili F. Štícha a E. Schneiderová.

1. 1 Ako **expletívum** sa *ten* podľa našich pozorovaní správa vtedy, keď je od nadradeného substantíva oddelené pauzou, keď sa realizuje s predĺženou kvantitou, semikadenciou, hezitačným zvukom, príp. keď sa reduplikuje. Expedient k takémuto prívlastkovému spojeniu neraz pripojí explicitný komentár typu „ako/jak sa volá“, ktorým vyjadruje hľadanie vhodného substantívneho výrazu v pamäti: *Fridrichshafen tam tota lietala ten @: vzducholod' → ako sa vola ↓ Ze'pelin → – vžal nas ten @: ko'natel' EBERHART LANG → / zbral nas do reštaurácie a: špeciálny same nam tam a toto Pivo kupoval → – no a tam v tych: @ boxoch se'deli d'eti ↓ ňe ↑ – včera ↑ ja Tibor Matuš Tomaš a: ten / jak sa vola / Miro a dievčata Liana Martina – ste boli kupiť normalne dakde / v tom / v Tesco ↑ – teraz chodil ku nam ten @: poľsky kazateľ to z nim furt zme chodili – Bia: super / šak ja ja z nim som bola parketovy ten ----- Iv: lev Bianka parketovy lev. V podstate o expletívnej funkcii výrazu *ten* sa zmieňuje i M. Šimková, keď tvrdí, že „vysoké frekventovanie zámen v hovorenej reči na jednej strane prispieva k zhusťovaniu výpovedí, no na druhej strane pôsobí protikondenzačne. Kým v prvom prípade ide o funkčné využitie ich vlastností, v druhom prípade máme na mysli ‚pronomínálne rozťahovanie‘ výpovede pri rozmýšľaní, čakaní, hľadaní a/alebo nenachádzaní správneho výrazu“ (1992, s. 97). Príklad, ktorý k tomuto opisu pripája, však podľa našej mienky nezodpovedá len expletívnemu významu, ale aj ďalším významom *ten*, ktoré vymedzujeme nižšie.*

1. 2 Význam **atributívneho deiktika** má výraz *ten* v konsituačnom dialógu, keď prostredníctvom neho expedient verbálne poukazuje na objekt, ktorý vidí pred sebou, teda keď pri použití *ten* spolu s pomenovaním substancie je možné túto substanciu aj vidieť a ukázať na ňu (porov. Štícha, 1999): *ten pan tu už niečo si kupi – už mi začína: ju: nor'málne sa začínam ŠKVARIť v tych čiernych noha'viciach ↓ tu na mňa PEče toto slnko ↓ – vidíš ten p'uzgier ↑ – neviem čo šmirikuješ tými labkami. Zriedkavejšie nachádzame *ten* ako atributívne deiktikum aj v konsituačnom dialógu, a to v rámci reprodukovanej reči, kde sa reprodukuje replika či výpoveď z nejakého (pôvodne) konsituačného dialógu: *a pojdze do: po'travin tam (jest) potraviny (kolo nej) → TEJ: ru'žovej maľi'novky mi daj ↓*.*

1. 3 **Difúzneanaforické a textovoanaforické použitie** prívlastkového *ten* sa nám javia veľmi analogické. *Ten* v platnosti difúznej anafory odkazuje na substanciu, o ktorej sa už hovorilo; koreluje to s pripomínajúcou funkciou E. Schneiderovej (1993). *Ten* ako textová

anafora má viacero odtienkov: môže zdôrazňovať kontextovú zapojenosť témy, čiže substantívum v pozícii témy na začiatku vety, resp. výpovede; ak tematické substantívum stojí na konci výpovede, výraz *ten* ho musí sprevádzať, aby sa naznačilo, že ide o tému, nie o rému (porov. Štícha, 1999, s. 126 – 129). Niekoľko príkladov:

(1) V2: *teraz na..@: farar vo Svid'ňiku ----- NORko→ maly chlapec↑ a on taky že taky ňepo'sedny že všetko dačo robi(l)↓ no ta išiel farar na omšu→ a on ostal sam doma ten Norko↓ a farar prišiel domov a poma'loval nove s'eny ten farar↓ a už tam našiel na..nale'pené le'pidlo↑ a na tym dajake pla'gaty po'lepil ten chlapec↓ ta Čisto novu stenu im zničil↓ / to sú taki jak →.*

(2) PRImar toho odde'lenia čo som ležal na neurolo'giji sa vola M.uch↓ (tiež) ináč manžel tej lekarky čo je: v inter'nate neviem či ju poznaš↓ <Ma: ja nepozna..> M.ovu M.ovu (...) M.ova↓ a teraz→ / pos'ledny DEŇ keď tam bol sa stala taka vec za nim chodila každý deň ro'dina→ on mal take trošku STAvy že: večer už vlasne: (mal) už trošku aj halucina'cie aj take že nevedel sa orien'tovať a toto↑ a: jeho vraj tam previezli z i'neho odde'lenia a tak že sa mu tak nahle zhoršil STAV↑ no a: / M.uch sa volal ten primár↑ a: prišiel rano na vi'zitu→//

(3) a nad tým mes'tečkom b(l)oa sa týči ZÁmok B(l)oa↓ <Ma: @hm↓ @hm↓> a ten zamok Boa už je kráľovský zámok→.

1. 4 Za odnož uvedených použití pokladáme tie prípady zo spontánných dialógov, kde na začiatku, teda v pozícii témy výpovede, stojí substantívum, ktoré sa síce dosiaľ explicitne nespomínalo, no dá sa považovať za známe na základe rôznych významových súvislostí s predošlým textom; vzťah medzi týmto substantívom a predchádzajúcim obsahom dialógu by sa azda dal prirovnať k jednému z typov tematických postupností (bližšie porov. Daneš, 1968) – k derivácii témy z hypertémy. Jedine takto dokážeme zdôvodniť postavenie výrazu *ten* pred daným substantívom. Napríklad:

(4) *to pich'liače to sa ti a to vieš čo na to treba dať↑ lebo ja keď som bola:→ tak stupil tiež ako bra'tranec→ na ježka→ a: oli'vovy olej↓ treba dať na to nech je noha v kľude a to vy'plaví ten trň↓*

(substantívum *trň* sa pomocou prívlastku *ten* prezentuje ako známe, ako téma, a to na základe toho, že sa považuje za implicitne prítomné v spojení „stúpiť na ježka“, a tiež na základe synonymického vzťahu so substantívom *pichliače*).

1. 5 *Ten* býva veľmi často prostriedkom odkazovania, ktoré by sme nazvali **inferenčným**, hoci nezodpovedá všetkým parametrom tohto typu odkazovania. J. Kesselová inferenčné odkazovanie charakterizuje ako „typ odkazovania, v ktorom explicitne vyjadrený výraz, na ktorý sa odkazuje zámenom, chýba a adresát si ‚medzeru‘ vyplňa vlastným usudzovaním, založeným na bežnej skúsenosti, situácii a texte“ (2005, s. 138). Stojac v prívlastkovej pozícii pred substantívom, výraz *ten* naznačuje, že daná substancia je známa obom komunikantom; expedient teda pomocou *ten* odkazuje na spoločnú poznatkovú alebo skúsenostnú bázu komunikantov:

(5) *ale→ / mal ri.fle:→ / koš.. košeľu:→ ten↓ ony↓ / ten mladší pastier↓*

(všetkým komunikantom je známe, že mladší pastier je ironické označenie jedného pretekára F1, preto už pri prvom použití môže expedient k tomuto substantívu pripojiť prívlastok *ten*)

(6) *no šak Qvele↓ ten ka'talog↓ normalne dali podľa kata'logov mená↓ – (dumaš že) vša:dzi to bulo tak to toty družstva udržiavali↓ a ten Čarnogursky povedal že keď on bol PREDsedom že: za jeho no→ VLÁdy že najviac zarábalo sa na družstvach↓*

(katalóg Quele a poslanec Čarnogurský sú všeobecne známe entity, preto sa pri nich uvádza prívlastok *ten*)

(7) *alebo s tým tvojím @: jako to mám nazvať↑ @ s tou tvojou malou potrebou v tom aute jak ti chcel hned zastaviť↓→*
(pomocou *ten* sa inferenčne odkazuje na spoločný zážitok komunikantov)

(8) *teraz jak tej Mery dali dačo do čaju a: ona tam je tak mimo: úplne iba sa dačo pozera a toho Kolina tam začínajú hladkať či čo*
(odkazovanie na spoločnú čitateľskú skúsenosť)

(9) *Ma: ale inak ta kazeň↓ to dnes to: zase ty nevieš lebo si nebol v ko'stole→ že: @ to sa mi nepačilo s tým @ teda: bola tam nezrovnalosť→ pan kaplan→ že o: o tych rastlinách↓ že: jak @: rast..sa jedna sa.. ako presiahnuť druhu: a:→ potom o tych koňoch↓ ale šak oni si to neuvedomujú↓ rastlina ra:stie lebo→ no Boh ju tak stvoril že ma tak rast'↓ ale ona ňe preto že chce prevyšit' inu↓ ony nemajú vôľu↓ ani kone nemajú→ ani rastliny nemajú→ / a ono to vyzeralo tak že majú↓*
(táto monologizovaná replika je metatextom vo vzťahu k jednej homílii; jej percipienti sú dvaja – pre jedného z nich sú samotná kázeň i entity *rastliny* a *kone* známe; druhý v kostole absentoval, ako mierne vyčítavo konštatuje aj expedient, preňho teda prívlastkové *ten* nie je celkom na mieste, nepoukazuje na známu substanciu).

1. 6 Nájdu sa však aj prípady, keď je substancia s prívlastkom *ten* známa iba expedientovi, hoci ju prezentuje tak, akoby ju poznal aj percipient. Ak si túto ruptúru expedient včas uvedomí, k svojej výpovedi pripojí nejakú vysvetľujúcu poznámku. Azda by sa toto použitie dalo reflektovať aj tak, že expedient prezentuje rematické substantívum s *ten* ako tému, teda pre expedienta je toto substantívum témou, no pre percipienta predstavuje novú skutočnosť, rému výpovede. Príklady: *že→ / no↓ / to je pohľad z našej firmy→ / ten križ tu nevidno↓ taky OB'ROVSKY križ tu je↓* – minule (z)me tam točili↓ som z nim mal tu česť rozprávať→ @: @ stretnutie otcov matiek čo bol *ten celosvetovy: / celosvetovy ZRAZ→ tych modliacich sa otcov matiek a @ detí → v Trebišove to bolo teda↓ neviem↓ nevieš↑* – to tam ti tlačí vlasne platnička môže byť buď len vytlačena akože z *toho miesta* @ medzi stavcami su tie me..to su možno to poznaš hej...

1. 7 Čo sa týka **expresívnych použití** výrazu *ten*, identifikujeme ich hlavne v spojení s expresívnymi lexémami; vtedy *ten* funguje ako zdôrazňujúci a intenzifikujúci prostriedok (dže je *ten naš kamoš↑ / ta TOho ve'raže zasta'vili↓* – hovorim čo *ten DEbil* tam robi↓ – kedz *toho blbca* nezasta'vili→ – ale tak vy už budete pomaly je'diny kto fandi *tym dvo:m chu'dakom* no:↓). Pravidelne sa ako intenzifikátor správa napr. v spojeniach so superlatívom adjektíva (*ale (v) POSledny deň keď bola VELka* vizita už prišli všeci *BO'sovia a ten največši BOS* hovorí→ *ZMERajte mu tlak* – a zme sa dostali *na tu najvyššiu časť*). Inokedy sa môže podieľať na figuratívnosti opisu (*a to→ / še ospravedl'ňujem aľe džeška som ČItal→ že TURci Talijani→ / piju KAVy TEL'o↑ to zrejme ale as..silna je↑ že s prepaččením keby človek PLUvnul do lyžičky:↑ a porovnal to s TYM↑ ta vecej tej ŠELny jak tej KAVy↓* – O:točil som *STO* metrov som ju obišiel→ aby sme sa ňemuseli stretnúť lebo→ / *LEbo* keď som ju videl ako s *tymi barličkami* tam šmátra→ (...) a teda *tymi BARličkami* teda *tymi barličkami ŠMÁtra po tej CHODbe*→ / tak som ŇEmohol↓) alebo na konštituovaní rôznych KF (*ale (šak) tych svetých* je to:l'ko:↓ – KF údiv; nevedel hlinika do 'bludu no *CO s tym hlinikom↓* co mam robic co mam robic – KF rozpaky, príp. emócie; *ta(k) už (to v)idiš↓ je to nád'herne↓ ale ten POhl'ad* zhora→ – KF rozpaky, resp. údiv). V spojení s vlastným menom naznačuje odstup a býva prvkom miernej degradácie či dehonestácie osoby (*ale sa štvú↓ Žit'ňanska s tym Hara'binom↓ čo↑* – tu okrem expresívnej funkcie prichádza do úvahy aj inferenčné odkazovanie na známu osobnosť a aktuálnu kauzu).

2 Komunikačno-funkčné využívanie demonstratív *tu* a *tam*

Osobitne si chceme všimnúť dva kľúčové prostriedky priestorovej pozičnej deixy (k termínu pozri Hirschová, 2006, s. 40) – zámená *tu* a *tam*.

Tam je v spontánnej komunikácii o niečo frekventovanejšie než *tu*, pričom výskyt zámena *tu*, označujúceho bližší priestor, je viazaný predovšetkým na konsitučné dialógy. Obvyklú významovú diferenciáciu zámen *tam* a *tu* v zmysle vzdialenejší a bližší priestor, miesto (napr. Morfológia slovenského jazyka, 1966) by sme teda rozšírili o opozíciu konsitučnosť – konsitučnosť. Táto opozícia, samozrejme, neplatí celkom bezvýhradne a jej ostrie sa otupuje výskytom *tu* aj v konsitučných pasážach a naopak. Pri analýze konkrétnych použití oboch prakticky protikladných zámen sa ukázalo niekoľko tendencií.

Zámeno *tam* sme spozorovali v štyroch dominantných použitíach:

1. anaforické odkazovanie – zo syntaktického hľadiska takéto konštelácie niekedy pripomínajú vytýčený vetný člen: *a to sa potom na to pevečečko tam už dajak↑ – vo fabrike tam mali take automaty – z toho vilándri sme išli na zámok Bloa tam zme aj bývali – te a trojka tam oni stale len davaju toto iste dookola.*

2. kataforické odkazovanie – súvisí s postupným formulovaním výpovede a s postupnou konkretizáciou priestoru; syntakticky sa približuje apozícii, resp. osamostatnenému či pripojenému vetnému členu (kompletačná funkcia, pozri Ivanová, 2011, s. 219, podobne ako pri pronomene *to* a *toto*, porov. Bodnárová, 2013): *a tam su vlasne take uplne strme schody okolo tej vežičky – aj keď naši šefovia tam z tej katedry boli riadne utrhlí... – trošku ho tam vidieť vzadu – to neni sranda skočiť dakde tam ku medzi.*

3. inferenčné odkazovanie – tento typ odkazovania sme identifikovali a charakterizovali už vyššie, pri zámene *ten*. Čo sa týka zámena *tam*, inferenčne by mohlo odkazovať na komunikantom (implicitne) známy priestor. Príklady: *a dodnes mi veľa ľudí tam (=na univerzite) neviem odpustiť... – tak teraz som tam dotiahol to dievča↑ otvoril som dvere a tam chalanisko v kaluži krvi he:j proste tak sa (pení)↓ FOŤ↓ / ženska sa mi tam za chrbtom ZOsy pala↑ (tam=na internátnej izbe jedného študenta).*

4. redundantné použitie – zámeno *tam* sa často používa v spontánnom dialógu redundantne, pričom odkazuje len na veľmi všeobecný priestor, akoby išlo len o lokalizáciu deja do nejakej komplexnej, všeobecnej situácie (*to ne je také dôležité tam ten august vôbec – ale nepotrebujem tam dovolenku potrebujem tam ten víkend napríklad hej voľný – lebo tam ja poznám aj mladého veľmi dobre aj starého a tam ako mladý je dosť nakrátko držaný*). Zámeno *tam* v takýchto prípadoch možno naozaj úplne vypustiť.

Kým *tam* sa používa väčšinou či takmer výlučne v konsitučných dialógoch, zámeno *tu*, ako sme už spomenuli, dominuje v konsitučných dialógoch a v konsitučných pasážach zmiešaných dialógov, ale stretávame sa s ním veľmi často aj v dialógoch konsitučných, kde by sme však v tejto súvislosti radšej hovorili o tzv. nepravej konsituácii. „Pravá konsitučnosť/konsituácia“ je z hľadiska časopriestorovej deixy založená na tom, že čas a priestor, o ktorom sa v dialógu hovorí, korešponduje s časom a priestorom realizácie dialógu, teda tým, v ktorom sa dialóg odohráva. Z jazykového hľadiska to býva vyjadrené zámenom *tu* v spojení so slovesom v prezente i s ďalšími prezentnými deiktickými prostriedkami (napr. adverbiá *dnes*, *teraz*), ukazovacím zámenom *toto* či deverbatívnymi partikulami (*ale tuná je domček vidíš na obrázku – dnes som tu inkognito – chcem byť normalnym človekom tu neska – toto tu je pekné – a ty co moja to tu teraz rozoberaš↑*). „Nepravú konsituáciu“ vystihuje idea, že priestor, o ktorom sa v dialógu hovorí, je identický s priestorom, v ktorom sa komunikanti pri realizácii dialógu nachádzajú, čas je však iný, posunutý do minulosti alebo budúcnosti (či *ako že keď tu pride sa rozlučiť a tak↑ – šak predtým tu zjedol celý tanier – že ste tu aj tancovali potom – ale Tonka tu tak letela – a kto tu všetko vtedy včera bol↑*). Takto vymedzený časopriestor je potom odrazovým mostíkom pre „pravú konsituáciu“. Zámeno *tu* môže odkazovať tak na reálny priestor, v ktorom sa komunikanti nachádzajú, ako aj na priestor, takpovediac, imaginárny – na priestor nejakého textového alebo obrazového materiálu, s ktorým sa počas dialógu manipuluje.

Záver

Text tohto príspevku vychádzal z dlhodobého detailného bádania vo sfére spontánnej neinštitucionálnej dialogickej komunikácie dospelých zachytenej prostredníctvom audionahrávok a transkriptov v rozmanitých komunikačných situáciách v okresoch východného Slovenska. Jeho jadro pritom predstavovala analýza komunikačných použití ukazovacích zámen *ten*, *tam*, *tu*, ktoré spolu so zámenami *to*, *toto* a *taký* patria nielen k frekvenčným dominantám pronomínálnej lexiky, ale zaraďujú sa medzi prvých dvadsať najfrekvencovanejších slov jednotlivých skúmaných dialógov.

Väčšina komunikačných použití výrazu *ten* zodpovedala charakteristike, ktorú v súvislosti s jeho používaním v češtine uviedla L. Uhlířová (1992), a to, že „referuje k najširším kontextovým sférám“, resp. do sféry spoločných znalostí hovoriaceho a adresáta. Z toho možno vyvodiť, že postavenie *ten* v prívlastkovej pozícii indikuje známosť (či už reálnu, alebo domnelú, predpokladanú, fiktívnu), príp. aj prítomnosť istej substancie (v konsituálnom dialógu). Okrem toho sme spozorovali, že pravidelne stáva pred substantívom, ktoré funguje buď ako apozícia vo vzťahu k zámenu *to*, alebo v rámci kompletačnej funkcie, ktorú výraz *to* plní (*od čoho to závisí vlasne ta pozvánka; to sa ti na 'bije tje kam jenky do toho*↑). Vtedy, ako sa zdá, je *ten* navyše aj spresňujúcim a špecifikujúcim výrazovým prostriedkom. Na pozadí v príspevku uvedených príkladov zo spontánnych dialógov by mohla vzniknúť otázka, čo je motívom vytvárania takých početných a rozmanitých kumulovaných špecifikácií substantív (demonstratívum – adjektívum – substantívum (apelatívum – proprium)). Nazdávame sa, že by to mohlo súvisieť práve s typom dialógu, v ktorého rámci sa pohybuje, a so spôsobom expanzie témy, ktorý v ňom dominuje – ide o deskripciu, príp. charakteristiku, prepojenú neraz s explikativnosťou alebo naratívňosťou. Tieto reťazce s deiktikami potom posilňujú markantnosť a figuratívňosť výrazu (Miko, 1969).

V druhej časti príspevku sme explikovali komunikačné použitia zámen *tu* a *tam*. Zámeno *tam* sa vyhranilo v štyroch použitíach príznačných pre rôzne konsituálne dialógy; používanie zámena *tu* sa viazalo zasa skôr na konsituálny dialóg alebo na tzv. nepravú konsituáciu.

Poznámky

[1] Podrobnejšiu charakteristiku tejto výskumnej vzorky možno nájsť napr. v Bodnárová, 2011.

[2] Bližšie o našom typologizačnom modeli pozri v Bodnárová, 2012a.

Literatúra

BODNÁROVÁ, M.: Spontánna hovorená komunikácia dospelých na východnom Slovensku cez optiku stratifikácie národného jazyka. In: *Jazyk a kultúra*, 2011, roč. 2, č. 7. Dostupné na: http://www.ff.unipo.sk/jak/7_2011/bodnarova.pdf

BODNÁROVÁ, M.: K problematike typológie dialógu dospelých. In: *7. študentská vedecká konferencia: zborník príspevkov*. Eds. M. Chovanec – J. Sipko. Prešov: Prešovská univerzita 2012a, s. 786 – 807.

Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/index.html>

BODNÁROVÁ, M.: Taka stara tam jedna taka pani išla minule s takou ťažkou cestovkou... (K netypickým prípadom používania ukazovacieho zámena *taký*). In: *Jazyk a kultúra*, 2012b, roč. 3, č. 10. Dostupné na: http://www.ff.unipo.sk/jak/10_2012/bodnarova.pdf

BODNÁROVÁ, M.: Ukazovacie zámená *to* a *toto* v neinštitucionálnom dialógu dospelých na východnom Slovensku. In: *Philologica LXXII. Slovo a tvar v štruktúre a v komunikácii*.

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013, s. 445 – 456.

ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (eds.): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia 2011. 491 s.

DANEŠ, F.: Typy tematických posloupností v textu. Na materiále českého textu odborného. In: *Slovo a slovesnost*, 1968, roč. 29, č. 2, s. 125 – 141.

HIRSCHOVÁ, M.: *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého 2006.

IVANOVÁ, M.: *Syntax slovenského jazyka*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2011.

KESSELOVÁ, J.: Komunikačno-pragmatický status osobných zámen v súčasnej hovorenej komunikácii. In: *Slovenská reč*, 2005, roč. 70, č. 3, s. 129 – 141.

MIKO, F.: *Estetika výrazu*. Bratislava: SPN 1969.

MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J. – SCHNEIDEROVÁ, E.: *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H+H 1992.

RUŽIČKA, J. a kol.: *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1966.

SCHNEIDEROVÁ, E.: K užívaniu zájmena *ten* (v prívlastkovej pozícii) v mluvených projevoch. In: *Naše reč*, 1993, roč. 76, č. 1, s. 31 – 37.

ŠIMKOVÁ, M.: Kondenzačné a nekondenzačné javy v hovorenej reči. In: *Varia. I*. Zost. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV, 1992, s. 94 – 97.

ŠTÍCHA, F.: K deikticko-anaforickým funkciami lexému *ten*. In: *Slovo a slovesnost*, 1999, roč. 60, č. 2, s. 123 – 135.

UHLÍŘOVÁ, L.: *Ten nějaký // nějaký ten a případy podobné*. In: *Naše reč*, 1992, roč. 75, č. 5. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7098>

Summary

Ten primár tam na neurologiji je tu neska inkognito

(Demonstrative pronouns *ten*, *tam*, *tu* in the non-institutional dialogic communication in Eastern Slovakia)

By this contribution we conclude triad studies concentrated on communication and pragmatic analysis of demonstrative pronouns in spontaneous non-institutional dialogic communication of adults in Eastern Slovakia. We focus on the pronouns *ten*, *tam* and *tu*. By the pronoun *ten* first of all through the material itself we exemplify the communication usages which were identified by the Czech authors F. Štícha and E. Schneiderová on the other hand we derivative from them new usages, not reflected yet. Analysis of communication usages of adverbial pronouns *tam* and *tu* revealed that the pronoun *tam* is rather connected with co-situation dialogues while the pronoun *tu* is symptomatic for con-situation dialogues or it participates in expression of so-called false con-situation.